

УДК 330.3

Корчинський І.О.

кандидат економічних наук, доцент,
Львівський державний університет внутрішніх справ

ЕФЕКТ МАСШТАБУ І АРХІТЕКТОНІКА АГРАРНОЇ СФЕРИ

Досліджено теорію і практику удосконалення організації агропромислового виробництва в процесі формування сучасної архітектури аграрної сфери. Встановлено вплив форми організації діяльності у вигляді високоінтегрованих агропромислових об'єднань на ефективність їх господарювання через досягнення ефекту масштабу та встановлено, що специфічним джерелом реалізації ефекту масштабу в агропромислових об'єднаннях є якість інституціонального середовища та загальна архітектура аграрної сфери. Взаємодія між суб'єктами господарювання всередині об'єднань відбувається на основі обміну товарами не за законами ринку, а координується за правилами, встановленими власниками об'єднань, тобто без передачі прав власності і, в зв'язку з цим, витрати на здійснення такого обміну не належать до транзакційних, а ідентифікуються як інтеракційні і класифікуються як трансформаційні витрати виробництва. Тому для такої форми організації виробництва як агропромислові об'єднання кількісно ефект масштабу у виробництві проявляється через економію транзакційних та зменшення інтеракційних затрат.

Ключові слова: аграрна сфера, агрооб'єднання, ефект масштабу, транзакційні затрати, інтеракційні затрати.

ЭФФЕКТ МАСШТАБА И АРХИТЕКТОНИКА АГРАРНОЙ СФЕРЫ

Корчинский И.О.

Исследовано теорию и практику усовершенствования организации агропромышленного производства в процессе формирования современной архитектуры аграрной сферы. Установлено влияние формы организации деятельности в виде высокоинтегрированных агропромышленных объединений на эффективность их хозяйствования через достижение эффекта масштаба и установлено, что специфическим источником реализации эффекта масштаба в агропромышленных объединениях является качество институциональной среды и общая архитектура аграрной сферы. Взаимодействие между объектами хозяйствования внутри объединений происходит на основе обмена товарами не по законам рынка, а координируется за правилами, установленными собственниками объединений, то есть, без передачи прав собственности, и в связи с этим, затраты на осуществление такого обмена не относятся к транзакционным, а идентифицируются как интеракционные и классифицируются как трансформационные затраты производства. Поэтому для такой формы организации производства как агропромышленные объединения количественно эффект масштаба в производстве проявляется через экономию транзакционных и уменьшение интеракционных затрат.

Ключевые слова: аграрная сфера, агрообъединения, эффект масштаба, транзакционные затраты, интеракционные затраты.

SCALE EFFECT AND ARCHITECTONICS OF AGRARIAN SPHERE

Korchynskiy I.

Theory and practice of improvements in agrarian sphere architectonics are investigated. Influence of organizational form of agrarian unions on achievement of the scale effect is established. A specific source of the scale effect in unions is found, which is the quality of the environment and the general architectonics of the agrarian sphere. Interaction between business entities within unities take place on the basis of exchange of goods not according to market, but coordinated according to the rules established by the owners of unions, – without the transfer of ownership rights. Due to this, the costs of such an exchange do not belong to the transaction, but are identified as interactive and are classified as transformational costs of production. That is why for agricultural unions quantitative scale effect is seen through the savings of transactional and reducing interactive costs.

Keywords: agrarian sector, agricultural union, scale effect, transaction costs, interactive costs.

Постановка проблеми. Розвинені країни за рахунок удосконалення організації виробництва і кращої економічної взаємодії забезпечують більше 20 % приросту національного доходу, що підтверджує важливість організаційного чинника у забезпеченні економічного прогресу, на що звертав увагу Й. Шумпетер. Це вказує на актуальність дослідження теорії і практики організації агропромислового виробництва, в

тому числі і шляхом удосконалення архітектури аграрної сфери.

Удосконалення організації виробництва в останні роки все частіше відбувається шляхом концентрації, поглиблення спеціалізації та посилення вертикальної інтеграції у виробничих галузях і часто охоплює споріднені галузі і інфраструктурні ланки аграрного сектора. Це явище найбільш характерно проявляється на

прикладом утворення високоінтегрованих агропромислових об'єднань у вигляді агрохолдингів або інших подібних за формою і великомасштабних за розмірами та локалізацією організаційно-правових форм (далі – об'єднання).

Досліджуючи господарську практику функціонування вітчизняних об'єднань, ми прийшли до висновку, що їх ефективність як форми організації виробництва і економічної діяльності в значній мірі обумовлена використанням переваг, що їх надає сучасний стан інституціонального середовища та можливостями, пов'язаними з їх організаційно-економічними характеристиками і масштабами.

Мета статті. В економічній теорії прийнято вважати, що коли мова йде про ефект масштабу, то мається на увазі, що витрати виробництва на рівні підприємства зменшуються в розрахунку на одиницю продукції із зростанням обсягів виробництва. Те ж саме спостерігається і при зростанні розмірів самого підприємства і обсягів виробництва, при цьому мова йде про відносне зростання середніх витрат. Таким чином, цей ефект є локалізованим на рівні підприємства як господарюючої одиниці.

Метою дослідження є встановлення впливу форми організації діяльності у вигляді агропромислових об'єднань на досягнення ефекту масштабу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій Як стверджують Р. Коуз, О. Вільямсон, Д. Норт, а також вітчизняні економісти С. І. Архієреєв, В. В. Демент'єв, Г. Г. Кірейцев, Р. Ф. Пустовіт, Г. В. Козаченко, та інші, які досліджують інститути і інституціональний аспект функціонування економічних систем в суспільстві, платою за функціонування економічного механізму є транзакційні затрати, тобто витрати і втрати при взаємодії між суб'єктами господарювання в ринковому середовищі [1; 2].

Коли ми аналізуємо діяльність масштабних об'єднань, до складу яких входить значна кількість підприємств з різних галузей та сфер [3-6], закономірним є питання, яким чином проявляється ефект масштабу в цілому по даному об'єднанню. Найпростішим вирішенням є сумарний ефект, що проявляється на кожному окремому підприємстві, в його сумарному виразі в цілому по об'єднанні. Необхідно також прийняти до уваги і певний синергетичний ефект, розмір якого перевищує просту суму окремих ефектів на підприємствах об'єднання, оскільки додається ефект від кращої взаємодії між його учасниками по відношенню до ринку та зменшення певної частки витрат за рахунок кооперації та інтеграції в рамках об'єднання.

Виклад основного матеріалу. Дослідження показують, що в умовах трансформаційної економіки відбуваються зміни інституціонального середовища, в якому здійснюють свою діяльність підприємства, об'єднані на основі інтеграції та кооперації [7]. В цих умовах, на нашу думку, ефект масштабу має специфічне додаткове джерело свого походження, яке проявляється в цілком іншому аспекті, оскільки мова йде про економію затрат на взаємодію між об'єднанням в цілому та навколишнім середовищем, що створене дією інститутів. Ключовим критерієм якості цього середовища є конструкція економічного механізму, що супроводжує повернення витрат на виробництво через ціни та загальна архітектура аграрної сфери.

Взаємодія між суб'єктами господарювання, які входять до складу об'єднань, здійснюється переважно не в ринковому середовищі, а всередині об'єднання, хоч і оформлена у вигляді контрактних відносин. Передача товарів всередині об'єднання фактично відбувається без передачі права власності на них, оскільки власником усіх суб'єктів господарювання є власник (група власників) об'єднання. Це означає, що транзакції, основною ознакою яких є саме передача прав власності в процесі контрактної взаємодії, всередині об'єднань фактично не ідентифікуються у їх класичному розумінні.

На цю обставину звернув увагу ще Р. Коуз в своїй праці «Природа фірми» [1], де чітко розмежовано ринкові транзакції і транзакції всередині фірми. Сьогодні поняття транзакцій повсюдно використовується в його ринковому розумінні, а затрати на їх здійснення (транзакційні затрати) вважають платою за функціонування економічної системи. Всередині об'єднань ринок як такий відсутній, а стосунки між його членами координуються у спосіб, відмінний від ринкового, в залежності від стратегії самих власників. Такі затрати на координацію при неринковому способі взаємодії пропонують називати інтеракційними [8, с. 470]. Транзакція – це угода між носіями прав власності з їх передачею, а інтеракція – це взаємодія між носіями виробничого потенціалу, затрати на здійснення якої слід відносити до трансформаційних а не до транзакційних витрат.

Таким чином, крім ефекту масштабу від зростання розмірів окремих підприємств, що входять до складу високоінтегрованих об'єднань, загальний результат доповнюється ефектом від загального організаційного зростання через об'єднання цих підприємств в окрему високоінтегровану господарську одиницю, через можливість якої і взаємодіють ці окремі підприємства з навколишнім середовищем. Ефект масштабу в таких об'єднаннях проявляється, на наш погляд, не тільки через економію транзакційних, а в значній мірі за рахунок зменшення інтеракційних затрат.

Вплив інституційного середовища і обумовленою ним інфраструктури на рівень транзакційних затрат в аграрній сфері досліджували, наприклад, І.Г. Костирко і С.В. Тимофіїв [9], якими було запропоновано у складі транзакційних затрат суб'єктів господарювання виділяти окремо транзакційні витрати і втрати при контрактизації і транзакційні витрати взаємодії з середовищем, що конкретизує їх як окремі об'єкти обліку і управління. Авторами розкрито економічний зміст поняття досконалої інституційної інфраструктури як моделі інституційного середовища з оптимальним складом і співвідношенням інституцій і інститутів та показано необхідність враховувати стан досконалості інституційної інфраструктури як міри відповідності її актуального стану по відношенню до ідеальної теоретичної моделі.

Підтримуючи позицію авторів дослідження і розвиваючи теорію й методологію застосування інституціонального підходу до аналізу проблеми архітектури аграрної сфери, ми прийшли до висновку, що транзакційні затрати на взаємодію господарюючого суб'єкта з навколишнім інституціоналізованим середовищем можуть бути значними в залежності не тільки від якості (досконалості) цього середовища, але й перебувають у залежності від типу самої організаційно-

правової форми, в рамках якої даний суб'єкт здійснює свою економічну діяльність.

Форма діяльності як економічна категорія по різному проявляє свою ефективність – в тому числі і через величину ефекту масштабу – в залежності від її конкретного організаційно-правового стану. Якщо середовище, сформоване актуальними інститутами в аграрній сфері, підтримується відповідними інституціями в належному стані, зокрема, забезпечує рівноправність у економічних відносинах між суб'єктами господарювання, то в такому випадку до ефекту масштабу безпосередньо на підприємствах додається ефект на рівні їх об'єднання у вигляді економії в сфері транзакційних та інтеракційних затрат, який розподіляється між учасниками цих відносин у відповідності до стратегічного бачення розвитку об'єднань їх власниками. В інших випадках цей розподіл може відбуватися через ринкові відносини, що має місце тоді, коли інституціональне середовище є досконалим і гарантує дотримання контрактних відносин між всіма учасниками, де об'єднання виступають нарівні з ними, та забезпечує справедливий розподіл доходів через ціновий механізм.

В умовах, коли економіка як система переходить з одного стану в інший, зокрема з стану централізованого управління до відносин на ринкових засадах, то за відсутності на момент такого переходу мінімально необхідної сукупності фундаментальних (базових) інститутів і інституцій ринкова взаємодія здійснюється в значній мірі хаотично. Такий стан в економіці мав місце в нашій державі на момент трансформації відносин власності при переході від колективних господарств в сільському господарстві та державних підприємств переробної галузі до змін в організаційному механізмі та структурі самого агропромислового сектора.

За відсутності на той момент достатньої кількості законів та норм, які б регулювали діяльність агропромислових об'єднань, що почали утворюватися на основі акціонерних переробних підприємств та обслуговуючих організацій, формуванні земельних банків на основі оренди паїв землевласників, створилися умови для функціонування крупних агропромислових об'єднань [10]. Нові господарюючі суб'єкти почали деформувати ціновий механізм та за рахунок сприятливого доступу до владних інституцій отримали можливість перерозподіляти доходи на свою користь. Транзакційні затрати, які в рамках агрооб'єднань є істотними, стали додатковим джерелом доходів. Вони призвели до змін якості всього середовища, в якому діють сільськогосподарські виробники, тобто, ефект масштабу на транзакційних затратах став додатковим джерелом доходів цієї організаційно-правової форми за рахунок зменшення доходів інших товаровиробників. Це стан нерівноваги економічної системи триватиме доти, поки її організаційна структура як елемент загальної архітекtonіки аграрної сфери не досягне певного рівня оптимальності за критерієм розподілу доходів між її учасниками.

С. Кузнец свого часу висунув теорію про поступове вирівнювання доходів між учасниками виробництва (так звана «крива Кузнеця»), проте на даному етапі вона, на наш погляд, не має підтвердження, оскільки не стосується транзитивних станів економіки. Коли відбуваються трансформації в техніко-технологічних

та організаційних чинниках виробництва, то техніко-технологічні чинники реально впливають на ефект масштабу на рівні підприємств, а організаційні чинники стають джерелом додаткових доходів на транзакційних та інтеракційних затратах в інтересах вузького кола власників цих організаційно-правових форм, що веде до поглиблення відмінностей в рівнях доходів товаровиробників у суспільстві.

Цей висновок підтверджується статистичними даними, які показують, що доходи домогосподарств за трансформаційний період в нашій державі знизилися, а доходи власників агрооб'єднань зросли істотним чином. Це дозволяє зробити висновок, що ефект масштабу у фазах трансформації виробництва та змін в його організації проявляється в нових сферах та інших напрямках, що робить його джерелом поглиблення нерівностей між рівнями доходів окремих груп населення. Це може служити свідченням деформаційних проявів у конструкції архітекtonіки аграрної сфери, які потребують коригуючого втручання держави та відповідної політики в транзакційному секторі як інструмент впливу на загальну архітекtonіку аграрної сфери.

Вихід з цієї ситуації можливий за рахунок впровадження інституціональних заходів, що формують належну якість середовища, та його моніторинг до досягнення необхідного стану через вплив держави, оскільки сам ринковий механізм в даному перехідному періоді не може виконати свою регулятивну функцію, а інституціональні чинники є ще несформованими і слабкими, недостатніми, щоб цю функцію реалізувати. Разом з тим такий стан можна вважати як закономірність перехідного періоду.

Ця закономірність може бути перерваною, на нашу думку, у випадку вирішення ключового на сьогодні питання про запровадження в повному обсязі інституту приватної власності на землю, який є одним з фундаментальних інститутів у загальному конструкті архітекtonіки аграрної сфери держави.

Саме відсутність такого елемента як системи земельних відносин через невизнання повноцінного права власності на землю і неможливість функціонування цього ресурсу в якості товару, є, на наш погляд, основним недоліком сучасного конструкту архітекtonіки аграрної сфери. Адже всі основні чинники виробництва вже давно набули статусу товару і залучені в ринковий обіг, де в умовах конкуренції формується їхня ціна. Земля як товар і об'єкт фінансування буде давати належний ефект тільки після того, як буде створений сам ринок землі і вона стане ліквідною як і інші цінні товари.

Висновки. Взаємодія між суб'єктами господарювання, які входять до складу об'єднань, здійснюється не в ринковому середовищі, а всередині об'єднання, в зв'язку з чим транзакції всередині об'єднань не ідентифікуються у їх класичному розумінні. Ефект масштабу в об'єднаннях має специфічне джерело походження, яке проявляється в економії затрат на взаємодію між об'єднанням в цілому та навколишнім середовищем. Ключовим критерієм досягнення ефекту масштабу є якість середовища та загальна архітекtonіка аграрної сфери. Кількісно ефект масштабу в об'єднаннях проявляється сумарно через економію транзакційних та зменшення інтеракційних затрат.

1. Р. Коуз. Природа фірми: Походження, еволюція і розвиток. За ред. О.Е. Вільямсона, С.Дж. Вінтера. К.; А.С.К., 2002. 336 с.
2. Архиреев С.И. Трансакционные издержки и неравенство в условиях рыночной трансформации. Х.; Бизнес-информ, 2000. 288 с.
3. Дем'яненко С.І. Агрохолдинги в Україні: процес становлення та розвитку. Економіка України. 2009. № 12. С. 50-61.
4. Мороз О.В., Семцов В.М., Кукель Г.С. Динаміка діяльності агрохолдингів у постреформеному сільськогосподарському виробництві. Інвестиції: практика та досвід. № 22. 2015. С. 28-33.
5. Нестерчук Ю.О. Інтеграційні процеси в аграрно-промисловому виробництві: [монографія]. Умань: Видавець Сочинський, 2009. 372 с.
6. Мороз О.В., Семцов В.М., Кукель Г.С. Моделювання впливу агрохолдингів на розвиток сільського господарства і сільських територій України. Економіка та держава. № 12. 2015. С. 62-66.
7. Гайдучий П.І. НеЗабуті реформи в Україні. К.: ТОВ «ДКС-центр», 2017. 852 с.
8. Институциональная архитектура и динамика институциональных преобразований. Под ред. Д-ра экон. Наук А.А. Гриценко. Х.: Форт, 2008. 928 с.
9. Костирко І.Г., Тимофіїв С.В. Досконалість інституційної інфраструктури та її оцінка: теоретичний аспект. Економіка АПК. 2014. № 2. С. 81-86.
10. Мельник К. Б. Управління агрохолдингами в напрямку від масштабності до ефективності (з досвіду компанії «авангард») URL: irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/./cgiirbis_64.exe

E-mail: ivankorchynskyi1@gmail.com

УДК 338.2:330.131

Коцко Т.А.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту,
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ ПІДХОДІВ ДО ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ АКТИВІЗАЦІЇ ЗАГРОЗ ЕКОНОМІЧНІЙ БЕЗПЕЦІ

У статті досліджуються особливості формування та реалізації економічної політики в Україні протягом періоду соціально-економічних перетворень від початку незалежності. Виявлено, що однією з причин низької ефективності реформ була відсутність моделі політики на чіткій концептуальній основі та доведено, що поєднання ліберально-орієнтованих інструментів політики з адміністративними, породжувало негативні ефекти різної спрямованості, формувало потенціал нестабільності, активізуючи загрози економічній безпеці за комплексом складових. Акцентується увага на тому, що економічна політика держави не враховувала пріоритети економічної безпеки, що обмежувало її стратегічну ефективність. Доведено необхідність переосмислення економічної політики держави з огляду на сучасні виклики та загрози у соціально-економічній сфері, сфері оборони, безпеки, що потребує обґрунтування безпекоорієнтованої її моделі.

Ключові слова: економічна політика, реформи, ефективність економічної політики, національна безпека, економічна безпека, загрози економічній безпеці, безпекоорієнтована економічна політика

ПЕРЕОСМЫСЛЕНИЕ ПОДХОДОВ К ФОРМИРОВАНИЮ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ПОЛИТИКИ ГОСУДАРСТВА В УСЛОВИЯХ АКТИВИЗАЦИИ УГРОЗ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Коцко Т.А.

В статье исследуются особенности формирования и реализации экономической политики в Украине в период социально-экономических преобразований с начала независимости. Выявлено, что одной из причин низкой эффективности реформ было отсутствие модели политики на четкой концептуальной основе и доказано, что сочетание либерально-ориентированных инструментов политики с административными, порождало негативные эффекты различной направленности, формировало потенциал нестабильности, активизируя